

عوارض رحمی آمنوره و اولیگومنوره (احتباس طمث) در طب سنتی ایران

^۱ ملیحه تبرایی آرانی

^۲ سودابه بیوس

^۳ مرگان تن‌ساز

^۴ روشنک مکتبی نژاد

^۵ عفت جعفری دهکردی

^۶ الهام اختری

^۷ سیده صدیقه یوسفی

^۸ سمیه ماهرزاده

^۹ نسرین بهیری

^{۱۰} منیرالسادات روح‌الهی

چکیده

از شایع‌ترین اختلالات قاعدگی در دنیا و هم‌چنین ایران، آمنوره و اولیگومنوره است. در مکتب طب سنتی ایران قطع قاعدگی، تأخیر قاعدگی و هم‌چنین کاهش میزان خونریزی قاعدگی، «احتباس طمث» نامیده می‌شود.

بر طبق آموزه‌های این مکتب احتباس طمث می‌تواند عوارض فراوانی بر ارگان‌هایی مانند مغز، سیستم تنفسی، رحم و سایر اندام‌ها بر جا بگذارد. مهمترین عوارض رحمی

۱- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۲- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۳- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۴- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: Rmokaberi@gmail.com

۵- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۶- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۷- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی ساری، ساری، ایران

۸- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران

۹- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران

۱۰- دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۹۱/۶/۱۶

احتباس طمث شامل ناباروری، اختناق رحم، ورم رحم، میلان رحم هستند. در این مقاله بیماری‌های رحمی ایجاد شده به دنبال احتباس طمث و مکانیسم ایجاد این عوارض مطالعه می‌شود.

بررسی عوارض گسترده احتباس طمث و آثار سوء آن‌ها بر بدن و رحم، اهمیت درمان این اختلال را بیش از پیش نشان می‌دهد و لزوم برقراری خون قاعدگی به‌طور طبیعی را یادآور می‌شود.

واژگان کلیدی

آمنوره، الیگومنوره، احتباس طمث، طب سنتی ایران

مقدمه

از مهم‌ترین دلایل مراجعه زنان به بخش‌های مراقبت پزشکی، اختلالات قاعدگی است (۱). از شایع‌ترین اختلالات قاعدگی در دنیا و همچنین ایران، آمنوره و اولیگومنوره است (۲ و ۳). آمنوره یعنی قطع قاعدگی در سه سیکل متوالی یا قطع قاعدگی بیش از شش ماه در کسانی که قاعدگی نامرتب دارند. اولیگومنوره زمانی رخ می‌دهد که تأخیر در فواصل بین قاعدگی بیش از ۳۹ روز باشد (۴ و ۵).

از دیدگاه طب سنتی احتباس طمث زمانی اتفاق می‌افتد که فواصل بین سیکل‌های قاعدگی به بیش از دو ماه برسد یا قاعدگی کاملاً قطع شود و یا مقدار خون قاعدگی کاهش یابد. هر سه مورد تحت عنوان احتباس طمث تعریف می‌شوند (۶ و ۹).

وضعیت‌های پاتولوژیک ایجادشده ناشی از این اختلال مانند ناباروری و کاهش باروری، بدخیمی‌ها، بیماری قلبی-عروقی، دیابت، هیرسوتیسم و آکنه باعث مشکلاتی در سلامت عمومی دختران و زنان جوان می‌شود که تشخیص و درمان به‌موقع، به آن اهمیت بیشتری می‌بخشد (۱۰).

طب سنتی ایران که یک مکتب طبی کل‌نگر است، دیدگاه‌های ویژه‌ای در این زمینه دارد. حکیمان این طب فرضیه‌هایی را هرچند با زبان خاص بیان کرده‌اند که در مواردی با طب مدرن مطابقت دارند. از دیدگاه دانشمندان این مکتب با توجه به اهمیت قاعدگی در سلامت زنان، قطع یا تأخیر قاعدگی عوارض گوناگونی را به دنبال دارد که قابل تأمل هستند. این عوارض به‌دقت و ظرافت خاصی بیان شده‌اند که امروزه کمتر به آنها توجه می‌شود. این امر می‌تواند مشکلات بسیاری برای سلامتی تن و روان زنان جوان و دختران در پی داشته باشد.

جهت تسهیل بررسی این عوارض که گاهی در کتاب‌های طب سنتی به‌طور پراکنده ذکر شده‌اند، می‌توان آنها را به چند دسته عمده طبقه‌بندی کرد که عبارتند از: ۱- عوارض رحمی؛ ۲- عوارض معدی؛ ۳- عوارض دماغی؛ ۴- عوارض تنفسی؛ ۵- عوارض کبدی؛ ۶- عوارض کلیوی؛ ۷- سایر عوارض (۹۶ و ۱۰۹ و ۱۱۰ و ۱۲۰).

با بررسی عوارض فراوان و قابل‌توجهی که حکیمان برای الیگومنوره و آمنوره برشمرده‌اند، به نظر می‌رسد که این اختلالات می‌توانند نقش گسترده و مهمی را در بروز علائم بیماری‌های جامعه زنان ایفا کنند. مطالعه حاضر در نظر دارد این عوارض را با مراجعه به متون اصیل طب سنتی طبقه‌بندی و بررسی کند. به علت اهمیت موضوع، در این مقاله سعی بر این است که تنها عوارض رحمی احتباس حیض بررسی شوند و به سایر عوارض در مقالات بعدی پرداخته خواهد شد.

مواد و روش‌ها

این مقاله نتیجه مطالعه مروری- تحلیلی است که در آن کتاب‌های معتبر طب سنتی از قرون گوناگون بررسی شده‌اند. کتاب‌های ارزشمندی مانند قانون فی‌الطب، فردوس الحکمة، التصریف لمن عجز عن التألیف، ذخیره خوارزمشاهی، معالجات عقیلی و اکسیر اعظم از این آثار هستند. نخست مطالب مربوط به عوارض احتباس طمث از متون این کتاب‌ها جمع‌آوری شد و سپس از میان آنها عوارض رحمی احتباس طمث به‌طور جداگانه بررسی شد. نتایجی که از این مطالعه به دست آمده‌اند، حاصل بررسی جامع همه مطالب مرتبط با عوارض رحمی احتباس طمث است.

یافته‌ها

با بررسی منابع طب سنتی و تعمیق در آنها به‌خوبی مشخص می‌شود که حکیمان برای نقش قاعدگی در سلامت زنان ارزش زیادی قائل بوده‌اند و آن را

راهی مهم برای دفع فضولات بدنی می‌دانسته‌اند. بنابراین، برای حبس این خون در بدن و عدم خروج آن عوارض زیادی قائل بوده‌اند. آنها بر این باور بوده‌اند که چنانچه قسمتی از فضولات به‌صورت خون قاعدگی از بدن خارج نشوند، سرگردانی این مواد زائد در بدن عوارض فراوانی را در اندام‌های گوناگون پیش خواهد آورد (۷).

عوارضی که احتباس طمث به‌طور ویژه برای رحم ایجاد می‌کند، اختناق رحم، ورم رحم، ناباروری و میلان رحم هستند (۷ و ۸ و ۱۱ و ۱۲) (شکل شماره یک). پاتوفیزیولوژی بسیاری از علائم و عوارض احتباس طمث به‌طور مفصل در بحث اختناق رحم آورده شده است. از این رو، در آغاز، این بیماری را به‌طور مجمل بررسی می‌کنیم.

اختناق رحم

اختناق رحم بیماری‌ای است که در آن علائم پراکنده و ژنرالیزه‌ای مانند اختلال تنفس، سردرد، سرگیجه، سقوط، انقباض عضلات بدن و... در کل بدن مشاهده می‌شود، اما منشأ همه این علائم در عضو رحم است. به‌طور کلی در پیوند با سبب ایجاد اختناق رحم باید گفت که این بیماری به دو علت ممکن است رخ دهد: ۱- احتباس خون حیض در رحم؛ ۲- کثرت منی و احتباس آن در بدن. در هر دو حالت ماده محتبس شده کیفیت نامطلوبی می‌یابد و فاسد می‌شود. پزشکان طب سنتی برای آسان‌سازی توصیف این بیماری، آن را به دو بیماری صرع و غشی تشبیه کرده‌اند. شباهت آن به صرع از این جهت است که این بیماری دوره‌ای است و حملاتی دارد (۱۳). البته صاحب‌الکسیر ذکر می‌کند که این بیماری می‌تواند ادواری یا بدون دوره باشد (۶). شباهت دیگر آن به صرع این است که فرد

در حملات ممکن است دچار سقوط شود و در بدن او تشنج رخ دهد (۱۳) البته تشنج در طب سنتی لزوماً به معنای صرع و یا حرکات تونیک کلونیک نیست. تشنج در طب سنتی عبارت است از کشیده شدن عضو و منقبض شدن آن. حکیم اعظم خان در ابتدای تعریف تشنج می‌گوید: «و آن عبارت است از کشیده شدن عضو و فراهم آمدن آن» (۶). «فراهم آمدن» در زبان فارسی به معنای منقبض شدن است (۱۴). ابن سینا نیز تشنج را در زمره امراض عصب تقسیم کرده است و در تعریف آن می‌گوید: «التشنج علة عصبية تتحرك لها العضل إلى مباديها، فتعصى في الإنسباط؛ تشنج بیماری عصبی است که در نتیجه آن عضلات به سمت مبدأ خود حرکت می‌کنند و از انبساط خودداری می‌کنند». از سوی دیگر، بوعلی در توصیف صرع می‌گوید: «... کل تشنج کما نبینه، فإما عن إمتلاء و إما عن یبس و إما عن قبض بسبب مؤذ و کذالك الصرع، لکنه لا یكون عن الیبوسة، لأن الصرع یكون دفعة و التشنج الیابس لا یكون دفعة...؛ همان‌گونه که خواهیم گفت به طور کلی تشنج می‌تواند به دلیل امتلاء، یبوست و یا قبض ناشی از عامل موذی و آزار رساننده ایجاد شود. صرع نیز همین‌گونه است؛ با این تفاوت که صرع به دلیل یبوست ایجاد نمی‌شود، زیرا صرع برخلاف تشنج یابس به صورت دفعی بروز می‌کند» (۷).

پس، از این بحث چنین استنباط می‌شود که در طب سنتی حرکات صرعی یکی از انواع تشنج دانسته می‌شوند. شباهت این بیماری به غشی از جهت سردی دست و پا در لمس، زردی رنگ چهره، صغر نبض و نفس است و اینکه فرد برخلاف صرع صدای اطرافیان را می‌شنود و حرف‌های آنها را متوجه می‌شود (۱۵). واژه «غشی» در اینجا با آنچه ما امروزه آن را سنکوپ می‌نامیم، متفاوت است، زیرا نفیس بن عوض کرمانی می‌گوید که شباهت اختناق رحم به غشی از این جهت است که در غشی فرد متوجه صداهای اطراف می‌شود (۱۳). توجه به این قرینه و

قرینه‌های مشابهی از این دست بدان معناست که در متون طب سنتی غشی لزوماً به معنی از دست رفتن کامل هوشیاری نیست. در تعریف اصطلاح غشی باید گفت که این واژه به معنی تعطیلی و از کار افتادن موقت اکثر قوای حرکتی و حسی - و نه لزوماً همه آنها - به دلیل ضعف قلب و جمع شدن تمام روح حیوانی در آن است (۱۶).

همان‌طور که گفته شد، به‌طور کلی بیماری اختناق رحم حالات اوج و فرود دارد. به این صورت که مدتی قبل از حمله و نزدیک به آن فرد دچار علائمی مانند تیرگی و سیاهی رنگ چهره، افکار فاسد و اختلاط عقل، ظلمت بصر (تیرگی جلوی چشم)، کسالت بدنی و ضعف پاها می‌شود. در نهایت نزدیک وقوع حمله، بیمار حس می‌کند چیزی از رحم و نواحی عانه به‌سوی قلب، مغز، دهان و بینی او صعود می‌کند و دچار حرکات مضطربانه غیر ارادی می‌شود. در نهایت امر، حالتی شبیه به غشی و بیهوشی و بی‌حسی رخ می‌دهد. البته همه علائم و مراحل ذکر شده در تمام بیماران رخ نمی‌دهد و بروز آنها بسته به شدت بیماری و علت به وجود آورنده متفاوت است. مثلاً چنانچه اختناق رحم به سبب احتباس منی به وجود آمده باشد، علائم در آن شدیدتر است و احتمال بروز حالت غشی و بی‌حسی بیشتر است (۷ و ۸ و ۱۱ و ۱۳ و ۱۶). در بررسی‌های انجام شده در متون طب رایج کنونی، بیماری مشابهی که بتوان آن را تا حدودی با اختناق رحم مطابقت داد، یافت نمی‌شود. به این بیماری تنها در متون طب سنتی اشاره شده است.

احتباس خون حیض در رحم از طریق سه مکانیسم اصلی موجب بروز علائم اختناق رحم می‌شود. با توجه به اینکه حکیمان عوارض رحمی و غیر رحمی گسترده‌ای را برای احتباس طمث مطرح کرده‌اند، به نظر می‌رسد تشریح این

مکانیسم‌ها به درک بهتر چگونگی وقوع این عوارض کمک شایانی می‌کند. لذا در اینجا سعی می‌کنیم این مکانیسم‌ها را به دقت بررسی کنیم.

مکانیسم اول: در توضیح مکانیسم اول باید گفت که ماده محتبس در رحم

موجب اذیت این عضو می‌شود. از آنجا که رحم عضوی ذکی‌الحس و عصبانی^{۱۷} است، این اذیت دچار تشنج و تقلص (به هم جمع شدن، در هم فشرده شدن) (۱۸) می‌شود و از تشنج و تقلص آن اعصاب نیز متشنج می‌شوند (۱۵). این تشنج و تقلص می‌تواند موجب کشیده شدن رحم به سوی بالا، چپ، راست، جلو و یا عقب شود. حکیمان بر این باور بوده‌اند که در این حالت به دلیل اتصال رباطات رحم به حجاب نفس (احتمالاً منظور از حجاب نفس حجاب حاجز یا دیافراگم است) رحم به سمت بالا کشیده می‌شود و علائم تنفسی مانند تنگی نفس و حالت خفگی بروز می‌شود (۱۲و۶). از طرف دیگر تشنج رحم به خودی خود نیز می‌تواند موجب اذیت قلب و مغز شود (۱۳).

مکانیسم دوم: مکانیسم دوم این است که از ماده فاسدی که در نتیجه

احتقان حیض یا منی در بدن ایجاد شده است، بخارات سمی و مضر متصاعد می‌شود و به قلب و دماغ می‌رسد، زیرا این دو عضو مشارکت زیادی با رحم دارند. در نتیجه صعود این بخارات به قلب و دماغ علائمی مانند صرع، خفقان (تپش قلب) و غشی به وجود می‌آید (۶).

مکانیسم سوم: در توضیح سومین مکانیسم بروز علائم و عوارض احتباس

طمث باید گفت که به دنبال احتباس حیض در بدن، رحم و رگ‌های آن پر شده و دچار احتقان می‌شوند؛ از این رو، ماده حیض جدید که به رحم می‌رسد به رحم راه پیدا نمی‌کند و در تمام بدن پراکنده می‌شود و علائم عمومی مانند ورم، درد اعضا، سردرد، سیاهی رفتن چشم و وسواس ایجاد می‌کند (۶ و ۸).

با تأمل کافی در علائم و عوارض گسترده اختناق رحم چنین به نظر می‌رسد که این بیماری جزو مهم‌ترین و پیچیده‌ترین عوارض احتباس طمث است. در واقع اختناق رحم، بیماری هزارچهره‌ای است که در صورت عدم توجه کافی به شرح حال و سابقه بیمار ممکن است پزشک را گمراه کند. پراکندگی علائم ممکن است در مواردی باعث شود که تشخیص بیماری اختناق رحم مغفول بماند و نشانه‌های بیماری به اشتباه، به هیستری ارتباط داده شود.

همان‌گونه که ذکر شد، احتباس طمث علاوه بر اختناق رحم می‌تواند عوارض رحمی دیگری نیز ایجاد کند که در ادامه درباره آنها بحث می‌کنیم:

ورم رحم

ورم رحم یکی دیگر از عوارض احتباس طمث است که به دلیل خروج ماده طمث از رگ‌های رحم و نفوذ آن به رحم رخ می‌دهد (۶). مفهوم ورم در طب سنتی با آنچه امروزه به آن ورم می‌گوییم، کمی متفاوت است. در مکتب‌های درمانی طب سنتی، ورم ماده‌ای است که داخل جرم عضو می‌شود و حجم آن را به‌طور غیرطبیعی افزایش می‌دهد (۱۶). با توجه به این تعریف باید دقت داشت که مفهوم ورم در طب سنتی وسیع‌تر از کاربرد امروزی آن است و به نظر می‌رسد بتواند بیماری‌های گسترده‌ای مانند تومورهای سرطانی و فیبروم را نیز در برگیرد. احتباس حیض در صورتی می‌تواند منجر به ورم رحم شود که ماده حاصل از آن در تمام رحم پراکنده نشود؛ بلکه در قسمت محدودی از رحم نفوذ کند و منجر به ایجاد ورم شود (۶ و ۷). در اکثر منابع سه نوع ورم برای رحم ذکر شده است: ۱- ورم حار (گرم)؛ ۲- ورم بلغمی؛ ۳- ورم صلب سوداوی (۷ و ۱۱ و ۱۵). ورمی که در نتیجه احتباس طمث ممکن است در رحم ایجاد شود، از نوع ورم حار است (۱۵ و ۱۹).

میلان رحم

عارضه رحمی دیگر احتباس طمث، میلان رحم است. میلان رحم یعنی اینکه رحم از مکان خود به یکطرف مایل شود. در نتیجه این حالت، بیمار هنگام مجامعت احساس درد دارد و ممکن است دفع مدفوع یا ادرار نیز به سختی انجام شود. تشخیص این عارضه به کمک شرح حال و معاینه صورت می‌پذیرد (۱۱). بر اساس آموزه‌های طب امروزی موقعیت رحم در پیوند با سایر ساختمان‌های لگن متغیر است و عموماً برحسب موقعیت (قدامی، میانی، خلفی)، میزان خمیدگی (فلکسیون) و چرخش (ورسیون) توصیف می‌شود. فلکسیون به معنی زاویه بین محور طولی تنه رحم و سرویکس است، در حالی که ورسیون به زاویه محل اتصال رحم با قسمت فوقانی واژن گفته می‌شود (۲۰). با توجه به این توصیفات آنچه در متون طب سنتی میلان رحم نامیده شده است، می‌تواند فلکسیون، ورسیون و یا هردوی آنها باشد (۲۱).

اهمیت میلان بیشتر از این جهت است که در این حالت رحم از محاذات و مقابل فرج منحرف می‌شود. در این حالت خون قاعدگی به راحتی نمی‌تواند خارج شود و باعث حبس حیض می‌شود. از طرفی در میلان رحم منی نمی‌تواند به سهولت وارد شود. به همین دلیل در کتاب‌های طب سنتی میلان رحم یکی از علل نازایی برشمرده شده است (۶). به‌طور کلی رابطه احتباس طمث و میلان رحم یک رابطه دوطرفه است؛ یعنی همان‌گونه که احتباس طمث منجر به میلان رحم می‌شود، میلان رحم نیز می‌تواند منجر به ایجاد احتباس طمث شود. درک این مطلب با مطالعه علل ایجادکننده احتباس طمث در متون طب سنتی میسر است، زیرا حکیمان یکی از علل احتباس طمث را میلان رحم ذکر کرده‌اند (۱۱). اهمیت این امر تا بدان جااست که ابن‌سینا نیز ذیل بحث میلان رحم، در این باره می‌گوید:

«و كثيرا ما يعرض منه اختناق الرحم؛ چه بسیار مواردی است که میلان موجب ایجاد اختناق رحم می‌شود» (۷).

نازایی

آخرین عارضه رحمی احتباس طمث که در اینجا درباره آن سخن می‌گوییم، نازایی است. به‌طور کلی هرگونه اختلال در عملکرد رحم مانند اختلالات طمث و سوءمزاجات رحم، می‌تواند موجب نازایی و یا دشواری آبستنی شود. احتباس طمث یا آمنوره به هر دلیل که باشد، به اختلال در باروری منجر می‌شود. در کتاب‌های طب سنتی علل زیادی اعم از علل رحمی (ساختمانی و عملکردی) یا غیر رحمی برای آن بیان شده است (۲۲). ابن‌سینا در این باره می‌گوید: «و یكثر معه (احتباس طمث) امتلاء أوعية منیها فتكون شبة غیر عفیفه و غیر قابله للولد من الحبل لفساد رحمها و منیها؛ احتباس طمث منجر به پر شدن مجاری منی می‌شود و به دلیل فساد رحم و منی قابلیت باروری از بین می‌رود» (۷).

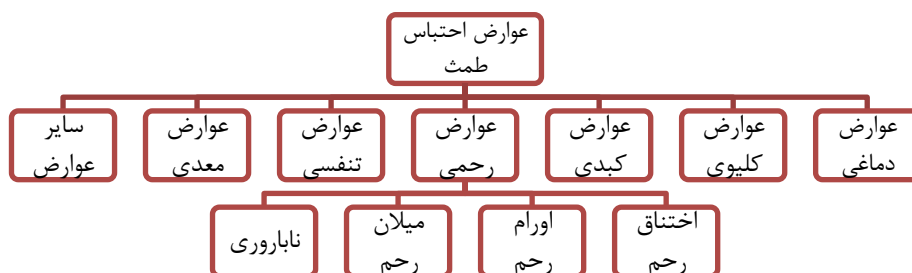
نتیجه‌گیری

حبس خون قاعدگی می‌تواند عوارض ناخوشایندی را به‌طور گسترده‌ای در بدن به جا بگذارد. حتی در نتیجه درگیری عضو مشخصی مانند رحم احتباس طمث ممکن است عوارض ژنرالیزه‌ای در سرتاسر بدن مانند اعضای حیاتی و قلب و مغز ایجاد کند. این معضل به‌ویژه در عارضه رحمی اختناق رحم قابل‌مشاهده است و ممکن است شدت علائم در این اختلال به حدی برسد که فعالیت‌های روزمره فرد را دچار اختلال کند.

با توجه به آنکه حکیمان طب سنتی بر این باورند که تأخیر یا حبس قاعدگی باعث ماندن مواد زائد در بدن و انتشار آن به کل بدن می‌شود، گسترده‌گی

و شدت عوارض ذکر شده برای احتباس خون قاعدگی، به خوبی قابل پیش‌بینی است.

مروری بر این عوارض گسترده و آثار سوء آنها بر بدن و رحم، اهمیت درمان احتباس طمث را بیش از پیش متذکر می‌شود و لزوم برقراری خون قاعدگی را به‌طور طبیعی حتی در مواردی که بیمار قصد بارداری ندارد، یادآور می‌شود. شکل شماره (۱): طبقه‌بندی عوارض احتباس طمث در طب سنتی ایران

فهرست منابع

- James R, Philip S, et al. danforth's obstetrics and gynecology. 9thed, lippincot willims & wikins. 2005
- زینال‌زاده م، جوادیان م، حاجی احمدی م، هدایتی ف. «اولیگومنوره در دختران دبیرستانی بابل ۱۳۸۰-۱۳۸۱». مجله دانشگاه علوم پزشکی بابل: پاییز ۱۳۸۲؛ ۵(۴): (بی‌درپی ۲۰): ۵۷-۶۰.
- Wiksten-Almströmer M, Hirschberg AL, Hagenfeldt K. "Prospective follow-up of menstrual disorders in adolescence and prognostic factors." Acta Obstet Gynecol Scand: 2008;87(11):1162-8
- Matsumoto J, Hata T. "Re-evaluation of secondary amenorrhoeic patients one year after initial diagnosis: a prospective study." J Nippon Med Sch: 2004 Feb; 71(1):63-8.
- Deligeoroglou E, Athanasopoulos N, et al. "Evaluation and management of adolescent amenorrhea." Ann N Y Acad Sci: 2010 Sep;1205:23-32
- ناظم جهان اعظم خان چشتی، محمد: اکسیر اعظم. ج سوم، مؤسسه تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ۱۳۸۷.
- ابوعلی سینا: قانون فی الطب. ج سوم، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، لبنان، ۲۰۰۵.
- جرجانی، سید اسماعیل: ذخیره خوارزمشاهی. تصحیح سعیدی سیرجانی. تهران، ۱۳۵۴.
- زهرای، ابوالقاسم: التصریف لمن عجز عن التألیف. مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران، دوم، ۱۳۸۷

10. Agarwal A, Venkat A. "Questionnaire on menstrual disorders in adolescent girls in Singapore." J Pediatr Adolesc Gynecol: 2009 Dec; 22(6):365-71.

۱۱. ارزانی، محمداکبر: طب اکبری. ج ۲، تحقیق: مؤسسه احیاء طب طبیعی. جلال‌الدین، قم، ۱۳۸۷.
۱۲. رین طبری، آبی الحسن: فردوس الحکمة، دارالکتاب‌های العلمیة، بیروت، ۲۰۰۲ م.
۱۳. کرمانی، نفیس‌بن‌عوض: شرح الاسباب و العلامات. ج ۲، تحقیق: مؤسسه احیاء طب طبیعی. جلال‌الدین، قم، ۱۳۸۷.
۱۴. معین، محمد: فرهنگ معین، زرین، تهران، ۱۳۸۹.
۱۵. عقیلی خراسانی شیرازی، محمدحسین: معالجات. مؤسسه تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل دانشگاه ایران، تهران، ۱۳۸۷.
۱۶. الهروی، محمدبن یوسف: بحرالجمهر معجم الطب‌الطبیعی. تحقیق: مؤسسه احیاء طب طبیعی. جلال‌الدین، قم، ۱۳۸۷.
۱۷. ابن‌سینا در توضیح عصبانی بودن رحم در ذیل تشریح آن می‌گوید: منظور از عصبانی بودن رحم این نیست که ماده تشکیل‌دهنده آن از جنس اعصاب مغزی است، بلکه عصبانی بودن رحم بدین معناست که بافت آن از جهاتی شبیه بافت عصب است؛ مثلاً سفید و نرم است و قابلیت امتداد و کش آمدن دارد. (۷)
۱۸. معطوف، لویس: فرهنگ المنجد. ج ۲، اسلامی، تهران، ۱۳۸۷.
۱۹. زکریای رازی، محمد: الحاوی. ج ۱۰، چاپ اول، دائرة المعارف عثمانیه، حیدرآباد دکن، ۱۹۶۱ م.
۲۰. برک جانانان: ترجمه بیماری‌های زنان برک و نوک ۲۰۰۷، مترجمین: قاضی جهانی بهرام، زنوزی آزاده، بهرامی نسیم، چهارم، گلپان، تهران، ۱۳۸۸.
۲۱. روشنگر مکی‌نژاد، نفیسه ظفرقندی. مروری بر علل و اسباب آمنوره (احتباس طمث) در طب سنتی ایران. مجله طب سنتی اسلام و ایران: بهار ۱۳۹۱. دوره ۳ شماره ۱ صص ۱۹-۳۰.
۲۲. سهراب‌وند، فرناز و همکاران: مروری بر اسباب نازایی زنان از دیدگاه طب سنتی ایران، مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۰، شماره ۲، صص: ۱۱۶-۱۰۷.

یادداشت شناسه مؤلف

ملیحه تیرایی آرائی: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
 سودابه بیوس: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
 مژگان تن‌ساز: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
 روشنگر مکی‌نژاد: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده
 مسؤول)

نشانی الکترونیکی: Rmokaberi@gmail.com

عفت جعفری دهکردی: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
 الهام اختری: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
 سیده صدیقه یوسفی: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی ساری، ساری، ایران
 سمیه ماهروزاده: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران
 نسرین بعیری: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران
 منیر السادات روح‌الهی: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، خراسان رضوی، ایران

Uterus Complications of Amenorrhea and Oligomenorrhea (Ehteebas Tams) in Iranian Traditional Medicine*M. Tabarai Arani**S. Bioos**M. Tansaz**R. Mokaberinejad**E. Jafari Dehkordi**E. Akhtari**S. Yusefi**S. Mahrouzadeh**N. Baeiri**M. Ruhollahi*

عوارض رحمی آمنوره و اولیگو منوره (احتباس طمث) در طب سنتی ایران

Abstract

Amenorrhea and oligomenorrhea are the most prevalent menstruation disorder in the world and also in Iran. In Iranian traditional medicine amenorrhea, oligomenorrhea and also hypomenorrhea have been known just as "Ehteebas tams". From the perspective of Iranian traditional medicine, Amenorrhea enables to induce numerous complications on brain, respiratory system, uterus and other organs.

Uterus complication of amenorrhea consists of infertility, uterus strangulation (Ekhtenagh rahem), uterus inflammation (varam rahem) and Anatomical changes of the uterus (Mayalan rahem).

In this paper, uterine diseases due to amenorrhea and their mechanism is studied. Investigation of these disease complications and its effects on body and uterus in Iranian traditional medicine emphasize on treatment importance and causing of regular and normal menstruation.

Keywords

Amenorrhea, oligomenorrhea, ehteebas tams, Iranian traditional medicine